

רס"ן הרב רוני רקח, רב אוג' 36

תפילה לפני יציאה לקרב

ראשי פרקים

שיטת הגר"ש גורן	א. הקדמה
ח. תפילה קצרה	ב. תרועה בחצוצרות בעת מלחמה
ט. נוסח תפילה מיוחד למלחמה	ג. תקיעה בתפילה
י. נוסח תפילה לפני יציאה לקרב	ד. שימוש בשופר בעת צרה
בימנו	ה. השמטת הרמב"ם בהלכות מלחמה
יא. תפילה לפני פעילות מבצעית	ו. תקיעה בחצוצרה ובשופר בעת מלחמה בימינו
שוטפת	ז. מלכויות זכרונות ושופרות –
יב. סיכום	

א. הקדמה

בפרשת בהעלותך¹ אנו מוצאים פסוק מפורש, המדריך כיצד לנהוג בעת מלחמה:

"וְכִי תִבְאוּ מִלְחָמָה בְּאֶרְצְכֶם עַל הַצָּר הַצָּר אֶתְכֶם וְהִרְעַתְּם בְּחִצְצֹרֹת וְנִזְכַּרְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם וְנוֹשַׁעְתֶּם מֵאִיְבֹיְכֶם".

יש להריע בחצוצרות ומתוך כך ניזכר לפני ה'.

בדין תורה זה צריך לברר כמה שאלות שיכולות להיות מעשיות מאד. האם מצווה זו היא לדורות? מהו גדר התרועה? האם התרועה מחויבת לבוא עם תפילה, והאם תרועה בחצוצרה דווקא או שמהני גם שופר?

במאמר זה נעמיק, בסייעתא דשמיא, בדיני התרועה בעת המלחמה ובלימוד דיני התפילה ליוצא לקרב ומלחמה.

ב. תרועה בחצוצרות בעת מלחמה

בתולדות ישראל² מצינו קשר אמיץ בין הכנות למלחמה לתפילה, חלק מדרכו של

1. במדבר י, ט.

2. ידועים דברי המדרש (ילקוט שמועוני קלא ג ורש"י בראשית לב, ב) שיעקב אבינו הכין את עצמו "למלחמה אם יבוא אל המחנה, לתפלה ויאמר יעקב אלקי אברהם". כמו כן, רואים את הקשר

עם ישראל להתכונן למלחמה הוא להתפלל לה' שיתן לישראל הצלחה ותשועה. כפי שכתב הנצי"ב³:

"יש ללמד בני יהודה להתפלל לפני יציאה למלחמה".

בפרשת בהעלותך⁴ כתוב:

"וְכִי תִבְאוּ מִלְחָמָה בְּאֶרְצְכֶם עַל הַצָּר הַצָּר אֶתְכֶם וְהִרְעַתֶם בְּחֻצְוֹת וְנִזְכַּרְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם וְנוֹשַׁעְתֶּם מֵאִיְבֵיכֶם. וּבַיּוֹם שִׁמְחַתְּכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרָאשֵׁי חַדְשֵׁיכֶם וּתְקַעְתֶּם בְּחֻצְוֹת עַל עֲלֵתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שְׁלָמֵיכֶם".

הרי שבשעת מלחמה יש מצווה לתקוע בחצוצרות.

הרמב"ם בספר המצוות⁵ למד שיש כאן שני דינים, האחד לתקוע על הקורבנות, והשני לתקוע בעתות צורך, כגון במלחמה:

"שצונו לתקוע בחצוצרות במקדש עם הקרבת הקרבן מקרבי המועדות... בבאור אמרו שמצוה זו בחצוצרות... וכן אנחנו מצווים לתקוע בחצוצרות בעתות הצורך והצרות כשנזעק לפני השם יתעלה, והוא אמרו וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורך אתכם וגו'".

וכך כתב ספר החינוך⁶ שמצווה לתקוע, ואם לא תקעו ביטלו מצוות עשה:

"מצוות תקיעת חצוצרות **במקדש ובמלחמה** - לתקוע בחצוצרות במקדש בכל יום בהקריב כל קרבן, וכמו כן בשעת הצרות. שנאמר וכי תבואו מלחמה וכו'... ואם עברו על זה הכהנים ולא תקעו בשעת הקרבן **וכן אם לא תקעו בעת הצרה ביטלו עשה זה**".

בין תפילה למלחה גם בדברי יעקב אבינו שאמר את ארץ ישראל: "לקחתי מיד האמרי בחרבי ובקשתי" (בראשית מח, כב), ואונקלוס (שם) תרגם: בחרבי ובקשתי". וכתב בהעמק דבר (שמות יד, טו): שמשוה התפלל אע"ג שידע היטב כי הקב"ה יעשה ישועה לישראל מכ"מ נדרש לתפלה לפי דעתו. דזה כלל גדול במלחמה שמתנהגת בפעולת הטבע. אע"ג שברור שיהיו המה מנצחים מכ"מ צריך תפלה". וכן נאמר במדרש (במדבר רבה כב, ב) שבמלחמת ישראל במדין נמסרו מישראל: "ג' אלפים מכל שבט ושבט, י"ב אלף למלחמה, י"ב אלף משמרין את כליהם וי"ב אלף לתפילה". וראה בדמדבר לא, ו ובנצ"ב שם. על דרך זו, ישנם מזמורי תהלים העוסקים ביציאה לקרב, לדוגמא, פרק קמ"ד: "לדוד ברוך ה' צורי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה". כמו כן בספר במלכים פרק ח ובדברי הימים ב פרק כ, מסופר, ששלמה ויהושפט אומרים שלפני קרבות עם ישראל מתפללים לה, וראה בספר חשמונאים א, ג וג, לז.

3. העמק דבר דברים לג, ז.

4. במדבר י, ט.

5. ספר המצוות, מצוות עשה נט.

6. מצווה שפד.

ג. תקיעה בתפילה

כתב הנצי"ב⁷ בפירושו לתורה:

"תתקבצו בארצכם טרם תצא למלחמה, אז בשעת כניסה למקום אחד והרעתם בחצוצרות, היינו תקעתם דמקרא הסמוך, שהרי אין תקיעה בלי תרועה ואין תרועה בלי תקיעה, אלא **פירוש והרעתם היינו תפלה** שיזעקו ויתעוררו בתפלה עם החצוצרות וכן פירש הרמב"ם הלכות תענית".

אנו למדים שהמצווה להריע בחצוצרות בשעת צרה מתקיימת בעת התפילה כאשר זועקים לפני ה'.

בספר 'דברי הימים'⁸ מפורשת הזעקה בשעת מלחמה בד בבד עם מצוות התרועה בחצוצרות:

"וַיִּפְּנוּ הַיְהוּדָה וְהַנְּהַלָּה לְהִים הַמִּלְחָמָה פְּנִים וְאַחֹר וַיִּצְעֲקוּ לֵה' וְהַכְּהֻנִּים מְחֻצְרִים בְּחֻצְרוֹת".

ה'מצודת דוד'⁹ ביאר שבכך קיימו את מצוות התורה להריע בחצוצרות. מלשון הפסוק "ויצעקו לה' והכהנים מחצרים", אנו למדים, כי מצוות התרועה בחצוצרות והצעקה לה' באות כאחד.

וכן מבואר ברמב"ם¹⁰ בהלכות תענית שהמצווה היא תפילה בחצוצרות:

"מצות עשה מן התורה **לזעוק ולהריע** בחצוצרות על כל צרה שתבוא על הצבור. שנאמר 'על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות'".

גם בספר חרדים¹¹ כתב שהמצווה היא להריע בעת התפילה בציבור, והוסיף שהטעם הוא כדי שיחזרו בתשובה:

"מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע לפני ה' בכנופיה (בהתכנסות) על כל צרה שלא תבוא על הצבור... ודבר זה מדרכי התשובה הוא כדי שיעלו כל העם על לב שאין זה מקרה אלא גזרת מלכי של עולם על העוונות וישוב כל איש מדרכו הרעה וישיבו הגזל ויבכו לפני ה' ולא יוסיפו לחטוא שנאמר 'הַצַּר הַצָּרִר אֶתְכֶם וְהִרְעֵתֶם', הינו תרועה בפה דהינו תפלה וזעקה, דנדרש הפסוק לפיו ולאחריו וכאלו כתיב על הצר הצורר אתכם, והרעותם בחצוצרות".

7. פרשת בעלתך שם.

8. דברי הימים ב, יג, יב-יד.

9. שם פסוק יג.

10. פרק א הלכה א.

11. פרק יג סעיף יט.

מדברי ספר חרדים וכו' למדים כי המצווה להריע, משתמעת בפירוש לשתיהם המשמעויות: להריע בתפילה ולהריע בחצוצרות.

כידוע ישנה מחלוקת בין הרמב"ם לרמב"ן בתוקפה של מצוות תפילה, לרמב"ם חיוב התפילה מדאורייתא, ואילו לרמב"ן חיוב התפילה מידי יום הוא מדרבנן¹².

עם זאת, הרמב"ן¹³ ביאר שבעת צרה ישנה חובה מהתורה להתפלל, ולמד זאת מתקיעה בחצוצרות בעת מלחמה:

"וכענין שכתוב וכו' תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורך אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה' אלהיכם, והיא מצוה על כל צרה וצרה שתבוא על הצבור לצעוק לפניו בתפלה ובתרועה.. ונאמר שהיא מצוה לעת הצרות שנאמין שהוא יתעלה שומע תפלה והוא המציל מן הצרות בתפלה וזעקה והבן זה".

נמצא שלכו"ע התפילה שאדם מתפלל בעת צרה היא חובה מהתורה, וכך כתב האגרות משה¹⁴:

"פשוט שאף הסוברים דתפילה היא רק מדרבנן, הוא רק לענין להתפלל בכל יום אף שאין לו צורך מיוחד, אבל כשיש לאדם צורך מיוחד, כמו בעת צרה, יודו שהוא חיוב מן התורה להתפלל".

ד. תקיעה בשופר במקום בחצוצרה

לענין אם ניתן לקיים את מצוות התרועה בשופר, נאמר בגמרא¹⁵:

"וחצוצרות התרועה - אלו השופרות".

ובהתאם לכך כתב בספר חרדים¹⁶:

"וחצוצרות לאו דוקא, אלא חצוצרות או שופר".

וכן כתב המשנ"ב¹⁷ בשם המגיד משנה, שאפשר לתקוע בשופר:

12. ספר המצוות לרמב"ם מצוות עשה ה והשגת הרמב"ן שם. וראה בפניני הלכה, תפילה א, ד שהיטיב לבאר מחלוקת זו.

13. השגות לספר המצוות מצוות עשה ה.

14. שו"ת אגרות משה, אורח חיים חלק ב, סימן כה.

15. סוטה מג, א.

16. פרק יג סעיף יט.

17. סימן תקעו ס"ק א.

"הכריע לדינא דלאו דוקא בחצוצרות והוא הדין גם בשופר".

וכן נראה פשט לשון מרן בשו"ע¹⁸:

"כל עיר שיש בה צרה מכל אלו, אותה העיר מתענה וזועקין בתפילה ומתחננין ומתריעין בשופר עד שתעבור הצרה".¹⁹.

הרי שהתרועה היא בשופר ולא דווקא בחצוצרה²⁰.

ה. השמטת הרמב"ם בהלכות מלחמה

הרמב"ם הביא בספר המצוות ובהלכות תענית את המצווה של תרועה וזעקה, וכתב שהיא מצוות עשה מן התורה מהפסוק "וכי תבואו מלחמה", בכל זאת לא הביא הרמב"ם מצווה זאת בדיני מלחמה בהלכות מלכים ומלחמותיהם.

הסביר זאת הגר"ש גורן²¹, שהתרועה אינה נוגעת דווקא למלחמה, אלא לכל צרה שהיא:

"יתכן שמצות התקיעות בשעת מלחמה אינה דין בתורת המלחמה כי אם נובעת ממצות הזעקה והתקיעות בחצוצרות בכל עת צרה שלא תבוא על הציבור".

כדבריו עולה מהמשנ"ב²² בביאור מצווה זו:

"כל דבר שיצר לכם, כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בזה זעקו עליהן והריעו".

תשובה נוספת לעניין מדוע הרמב"ם לא הזכיר מצוות תרועה בדיני מלחמה אלא בהלכות תענית מצאנו בספר 'נצח יהודה'²³:

"כדי שלא נטעה ונאמר שהתקיעה היא מסדרי המלחמה וטכסיסיה להפחיד את האויבים ע"י השמעת קולות התרועה, אלא הביא זאת בהלכות תעניות לכלול את המלחמה בדין הכללי של עיתות צרה, והתקיעה במלחמה היא כדי לעורר לתשובה לגרום להם להסיר את הצרה מעליהם".

18. תקעו, יב.

19. וע"ע חידושי רשב"א על מסכת ראש השנה (כו, א) לעניין תענית בעת צרה מהני בשופר ולא בחצוצרה.

20. ועיין עוד בחידושי הרשב"א תענית כז, א ד"ה תניא.

21. תורת השבת והמועד עמ' 623.

22. סימן תקעו ס"ק א.

23. נצח יהודה - על גדרי מלחמה ומצוותיה, הרב פרומר, עמ' 953.

1. תקיעה בחצוצרה ובשופר בעת מלחמה בימינו

המגן אברהם²⁴ תמה מדוע אין נוהגים כיום לתקוע בעת צרה :

"כתב הרמב"ם מצוות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שלא תבוא שנאמר והרעותם בחצוצרות וגו'... ואני תמה למה אין אנו נוהגין לתקוע בעת צרה?... מדאורייתא מצווה לתקוע בלא תענית".

האחרונים השיבו מספר תשובות לתמיהת המג"א.

הנתיב חיים²⁵ כתב שהמצווה נוהגת רק בארץ ישראל :

"ולי לא קשה מידי, דהא מקרא מלא הוא 'וכי תבואו מלחמה בארצכם וגו' והרעותם בחצוצרות', נמצא שמצות עשה מן התורה בארץ ישראל הוא".

הפמ"ג באר שהמצווה היא רק בצרה שבאה על רוב ישראל היושב בארץ ישראל, הביא את דבריו הילקוט יוסף²⁶ :

"ויש שכתבו שאף בא"י דווקא כשהייתה תחת רשותנו, ואפשר שהגזירה היא דווקא כאשר הגזרה היא על רוב ישראל, אז מצוות עשה לתקוע אבל בלאו הכי לא".

האבני נזר²⁷ כתב שהתורה חייבה לתקוע בעת מלחמה רק כשאיבים באים על ישראל, ולא כשישראל היו יוצאין למלחמת רשות או מלחמת מצווה (דלא כפי שהבאנו לעיל בשם הגר"ש גורן).

הרב פליגלמן בספרו מנחת מרדכי²⁸ כתב תירוץ נפלא, שהתורה הסמיכה את תרועת החצוצרות בשעת מלחמה לתרועת החצוצרות על הקרבת הקורבנות, וכן נראה ברמב"ם²⁹, שזוהי מצוה אחת עם שני דינים, ועל כן אחרי החורבן מצווה זו אינה נוהגת.

נראה שיש קשר הדוק בין תרועת המלחמה לתרועת הקורבנות, כפי שכתב החזקוני³⁰ :

"וכשתתקעו ותריעו למלחמה יזכור לכם זכות הקרבנות ונושעתם".

24. סימן תקעו.

25. מובא באוצר המפרשים ריש סימן תקעו.

26. ילקוט יוסף, ארבע תעניות עמי תקנט, ע"ש.

27. אורח חיים סימן תכה.

28. פרשת בעללותך.

29. ספר המצוות נט.

30. חזקוני, במדב י, י.

הרי שבזמן המלחמה התרועה היא כדי להתעורר ולזכור שאנו מנצחים בזכות הקורבנות הקרבים בבית המקדש. ולאור זאת כתב הרב פליגלמן:

"לפי דברינו מיושב היטב דכל הענין התקיעות במלחמה הוא להזכיר זכות הקרבנות, אם כן כשבית המקדש חרב ואין קרבנות אין סיבה לתקוע דאין מה להזכיר דאין קרבנות, ואולי להיפך דאם נתקע זה יזכיר שאין ביהמ"ק ואין קרבנות שבעוונותינו חרב ויעשה קטרוג ח"ו, ולכך אין לתקוע בעת הצרות אפילו הוי צרת ציבור כולו והוי בא"י".

לפי דברי המנחת מרדכי עתה אף בא"י אין מצוות עשה לתקוע כיוון שאדרבה זה עלול לגרום לצער ליוצאים למלחמה שמזכירים להם שאין לנו כיום, בעוונותינו הרבים בית מקדש, ואין לקטרג ח"ו לפני המלחמה³¹.

ז. מלכויות זכרונות ושופרות – שיטת הגר"ש גורן

למדנו, כי לרוב הפוסקים מצוות עשה של תורה לדורות להתפלל ולהריע בעת מלחמה וצרה, ויש לשאול מהי התפילה אותה מתפללים והאם יש לה נוסח?

נאמר בגמרא³²:

"אמר רב אדא דמן יפו מאי טעמא דר' יהודה (שאמר³³ שלא צריך לומר "זכרונות" ו"שופרות" בתענית ציבור) לפי שאין אומרים זכרונות ושופרות אלא ביובלות ובשעת מלחמה".

מלשון הגמרא³⁴ משמע שישנו פירוט למצוות התרועה לקראת המלחמה שהיא תרועה, צעקה ואף הזכרת תפילת 'מלכויות זכרונות ושופרות', כבראש השנה.

הרב שלמה גורן, בהיותו הרב הראשי לצה"ל נשאל לגבי תפילה לפני היציאה

31. וע"ע תירוצים לתמיהת המג"א בערוך השולחן (תקעו, ג) ומנחת חינוך (מצווה שפד) שהוכיח כי התקיעה בחצוצרות הינה מצוות עשה לכהנים. ובשו"ת להורות נתן אורח חיים ו, לו. קובץ תשובות לגר"ש אלישיב או"ח סימן לג. תשובות והנהגות או"ח ח"ג סימן קנז: "ובירושלים עיה"ק נוהגין כשהציבור מתאסף בעת צרה וזועקין באמירת סליחות, תוקעין בשופרות, ונראה דמקיימין בזה האי מ"ע" (ועי"ש במה שהרחיב את היריעה בבירור גדרי המצוה לתקוע בעת צרה, אם זהו חיוב על הציבור או חובת יחיד, וכן שהמצוה לתקוע היא עם התפילה בדווקא). ובשו"ת ציץ אליעזר חלק יא סימן טז שאין לחדש תקיעה בזמן הזה. ובשו"ת אגרות משה או"ח סימן קסט שחידש דבעינן דווקא חצוצרות שהיו במקדש, ולכך הוי מצוה אחת, ולכך אין תוקעים היום.

32. תענית טז, ב.

33. משנה תענית ב, ג.

34. וראה רש"י ד"ה ובשעת מלחמה שכותב שאינו יודע המקור לכך.

לקרב, והביא את דברי הגמרא הנ"ל להלכה³⁵:

"איתפריש דאומר ברכות ופסוקי מלכיות זכרונות ושופרות בשעת מלחמה... הלכה המפורשת שם שבשעת מלחמה דינה כיום הדין של ר"ה ואומרים בה את סדר התפלות של ר"ה מלכיות זכרונות ושופרות... לא מציינו בגמרא מי שחולק על כך, ולכן לכאורה יש להנהיג לומר בשעת מלחמה תפילת מוסף עם מלכיות זכרונות ושופרות".

בסוף תשובתו סיכם את ההלכות הנלמדות מן הסוגיה לדעתו:

"א. מצוה מן התורה להתפלל ולהתחנן לפני ה' בעת מלחמה לפני יציאה לקרב ויש לומר סדר התפילות של מוסף ר"ה מלכיות זכרונות ושופרות.
ב. ישנה מצוה מן התורה הנוהגת לדורות, לתקוע בחצוצרות לפני היציאה לקרב... והתפילה צריכה להיות צמודה לתקיעות³⁶. ג. יחד עם תפילת ר"ה והתקיעות בחצוצרות אפשר לחבר נוסח תפילה מיוחד שתבטא את רחשי הלב ומטרת המלחמה והבטחון בישועת ה' לעמו ולארצו".

מתשובת הגר"ש גורן למדנו כי קיימת מצווה ייחודית מהתורה להתפלל ולתקוע בתפילה לפני יציאה לקרב. וסיים כי בנוסף לנוסח תפילת מלכיות, זכרונות ושופרות ניתן לחבר נוסח תפילה.

ח. תפילה קצרה

אולם כבר הגר"ש גורן העיר, שברמב"ם ובשו"ע ובשאר הפוסקים לא מצאנו שאומרים מלכיות זכרונות ושופרות בעת צרה³⁷. לאור זאת נראה, בניגוד לדברי הרב גורן, שאין מצווה לומר דווקא מלכיות זכרונות ושופרות לפני המלחמה, וצריך לחזור ולשאול האם לתפילה לפני היציאה לקרב ישנו נוסח מסוים?

נאמר במשנה בברכות³⁸:

"רבי יהושע אומר המהלך במקום סכנה מתפלל תפילה קצרה".

בגמרא מובאת מחלוקת מהי 'תפילה קצרה', ונפסק בגמרא שהלכה כ'אחרים' שאמרו שתפילה קצרה היא:

"צורכי עמך מרובים ודעתם קצרה".

35. שו"ת משיב מלחמה חלק ב סימן קכט, אף שכותב שהרמב"ם ושאר הפוסקים לא הביאו דין זה.

36. כלומר שיש לתקוע בחצוצרות אחרי מלכיות, אחרי זכרונות ואחרי שופרות לפי הסדר.

37. ראה בריטבי"א במסכת תענית טו א באריכות בעניין מלכיות זכרונות ושופרות בעת צרה.

38. דף כח, ב.

פירש רש"י:

"דעתם קצרה ואינם יודעים לפרש צרכיהם".

וכן פסקו הרמב"ם בהלכות תפילה³⁹ ומרן השו"ע⁴⁰:

"ההולך במקום גדודי חיה ולסטים, מתפלל: צרכי עמך מרובים וכו', ואינו צריך לא לגי' ראשונות ולא לגי' אחרונות. ומתפלל אותה בדרך כשהוא מהלך, ואם יכול לעמוד עומד, וכשיגיע לישוב ותתקרב דעתו, חוזר ומתפלל תפלת י"ח ברכות".

נוסח תפילה קצרה הינו:

"צרכי עמך ישראל מרובים ודעתם קצרה יהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה והטוב בעיניך עשה ברוך אתה ה' שומע תפילה".

כתב הביאור הלכה⁴¹ שאף אם כבר התפלל ויצא אחר כך למקום סכנה חייב לומר תפילה במקום סכנה. והוסיף, שאם יודע שהוא במקום סכנה 'גדודי חיה ולסטים' יאמר תפילה קצרה ולא תפילת הדרך, אך אם כבר התפלל תפילת הדרך יצא ידי חובת תפילה קצרה:

"אין צריך להתפלל גם כן רק תפילה קצרה זו ולא תפילת הדרך. ואם יצא לדרך והתפלל תה"ד ובאמצע הדרך נודע לו שהוא מקום גדודי חיה ולסטים, נ"ל דאין צריך עוד להתפלל תפילה קצרה זו, דנכלל במה שאמר מתחלה והצילנו מכל אויב ואורב בדרך ומכל מיני פגעים רעים".

על פי הביאור הלכה, שאינו יוצא חובה ידי חובת תפילה על הצרה בשמונה עשרה, כתב הרב משה אבידן⁴²:

"נראה שגדר 'תפילה קצרה' הוא תפילה מיוחדת שתקנו חז"ל למקום סכנה כעין שתקנו תפילה מיוחדת להולך בדרך ואינה כגדר תפילה במקום שמונה עשרה בשעת דחק".

נראה שתפילה זו חז"ל תקנו לומר בשעת סכנה, ובכלל זה אדם היוצא לקרב

39. פרק ד הלכה יט.

40. אורח חיים סימן קי סעיף ג.

41. סימן קי ד"ה ההולך.

42. קובץ תורה שבע"פ לו עמ' עה, מאמר "תפילה בדעת הדחק, במקום סכנה, ובזמן מלחמה". אמנם בשו"ע שכתב "וכשיגיע לישוב ותתקרב דעתו חוזר ומתפלל תפלת שמונה עשרה ברכות" נראה שעיקר תפילה קצרה היא במקום שמונה עשרה. הגר"ש גורן במשיב מלחמה (שם) כתב להביא מכך ראייה שתפילה קצרה אינה מהווה את קיום מצוות התורה לתפילה מיוחדת במקום סכנה, ע"ש.

שהוא כהולך במקום 'סכנת גדודי חיה ולסטים', וכן כתב הגר"א נבנצאל שליט"א⁴³:

"הוא הדין באנשי צבא בצבא בעת קרב".

וכך כתב הרב יהודה זולדן⁴⁴:

"אמירת תפילה קצרה בעת צרה ושעת סכנה היא קיום מצוה מהתורה של זעקה בעת צרה".

מדברי הבאור הלכה שתפילת הדרך יכולה להוות תחליף לתפילה קצרה, נראה שאם קרא תפילת הדרך לפני הסכנה יצא בה ידי חובה מדאורייתא של תפילה בעת צרה.

לאור זאת עולה, שחיילים חייבים להתפלל, בעת הקרב וביציאה לקרב, תפילה על הסכנה שהם נמצאים בה, ויוצאים ידי מצווה דאורייתא זו בתפילה קצרה, ובדיעבד גם בתפילת הדרך.

בספר 'דיני צבא ומלחמה' לרב שלמה מן ההר חידש לומר, שבימי המלחמה יש לחזור על התפילה מדי יום:

"בכל יום לפני יציאה למלחמה יש לומר את התפילה לפני היציאה לקרב".

ט. נוסח תפילה מיוחד למלחמה

הראב"ה⁴⁵, לאחר שהביא דין תפילה קצרה ודין תפילת הדרך, הוסיף:

"ואם ירצה יוסיף כפי העניין ויכלול באמצע ברכה, כגון, אם עובר בים יאמר: 'ותצילנו ממים רעים והזידונים' וכגון אם הולך במקום מדבריות ייערים וירא מגדודי חיה ולסטים יתפלל כפי העניין".

נראה מדברי הראב"ה, שכשם שיכול להוסיף בתפילת הדרך כפי העניין, כשעובר בים וכדומה, כך יכול להוסיף בתפילה קצרה בהתאם לנסיבות. מכאן נלמד, כי בעת מלחמה יכול להוסיף פירוט דברים המשקפים את מצב המלחמה בהתאם לנסיבותיה, ואין חיוב גמור לנוסח התפילה מסוים בעת צרה.

למדנו, שהיוצא לקרב ואמר תפילת הדרך, יצא ידי חובת מצוות התפילה בעת

43. "ביצחק יקרא" סימן קי סעיף ג ד"ה 'ההולך'.

44. שנה בשנה-היכל שלמה, תשנ"ט.

45. ברכות פו, א.

צרה⁴⁶. כתב הגר"ש גורן⁴⁷ שאע"פ שתפילת הדרך נתקנה למקום סכנה איננה מתאימה לתפילה ליציאה לקרב, ויש להוסיף בקשה מיוחדת לביטוי המלחמה והסכנה:

"אופיה של תפילה זו (תפילת הדרך) אינה מתאימה להיות תפילה שלפני היציאה לקרב כי אינה מבטאת את סוג הסכנה הזאת (מלחמה) ולא את השליחות הקדושה שממלא החייל בה".

יש צורך להתקין נוסח מיוחד לתפילה לפני הקרב, ונראה שאין חיוב דווקא לנוסח מסויים, אלא ניתן לבקש בכל נוסח, ובלבד שיכלול בה שבח, שאילת צרכיו והודאה, כפי שכתב הרמב"ם⁴⁸ שהתפילה צריכה לכלול שלושת העניינים הללו:

"חיוב מצוה זו (של תפילה) כך הוא שיהא אדם מתחנן ומתפלל בכל יום ומגיד שבחו של הקדוש ברוך הוא, ואחר כך שואל צרכיו שהוא צריך להם בבקשה ובתחנה, ואחר כך נותן שבח והודיה לה' על הטובה שהשפיע לו כל אחד לפי כחו".

אם כן, נוסח התפילה לפני יציאה לקרב צריך לכלול לכל הפחות שבח, בקשה והודאה. ובהם יוצא ידי חובת התורה לתפילה בעת צרה.

י. נוסח תפילה לפני יציאה לקרב בימנו

מצאנו דיני תפילה ובקשה לפני יציאה לקרב בנוסחים שונים, בדוגמאות הרבות בתורה ובני"ך⁴⁹, וגם בגדולי רבותינו האחרונים.

החפץ חיים כתב בספרו לחיילי ישראל 'מחנה ישראל'⁵⁰, הנהגות ליום מלחמה וקרב, וזה לשון קדשו:

"מה מאד צריך להתאמץ אז בתפלות ותחנונים בכל יום לפני הקב"ה קודם שיצא למלחמה... ושמעתי בשם הרב החסיד המפורסם בישראל לתהלה ולתפארת מהר"מ נחום זצ"ל מהוראדנא שיעץ לאחינו אנשי הצבא

46. זכר לדבר: הא דאמרו (ברכות מ, א) על כולם אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא. והיינו שאף שלכל מין יש ברכה מיוחדת מ"מ אם ברך ברכה כוללת יצא. (ציונים והערות, משני"ב יעז והדרי' על הבאור הלכה שם).

47. שם.

48. תפילה א, ב. הרמב"ם מדבר שם על החובה הכללית של תפילה ולא דווקא על תפילה בשעת מלחמה, וכשיטתו שהובאה לעיל שיש מצווה עשה להתפלל בכל יום. ונראה גם מהרמב"ם וגם מהרמב"ן בדברים על מצוות תפילה (רמב"ם שם ובספר המצוות עשה ה והרמב"ן בהשגות שם), שאין מצווה להתפלל דווקא בנוסח מסויים.

49. ראה לעיל הערה 2.

50. פרק כב סעיפים ו-ז, וכותב שיש חובה על הנכנס למקום סכנה להתוודות.

שיצעקו אז במאמרים המורים על אחדותו יתברך כגון פסוק שמע ישראל וגו' או ה' הוא האלקים וכדומה, ויש בזה תועלת רבה אחר כי בזה יתעורר זכותן של ישראל שמקבלין עליהן עול מלכותו של הקב"ה בכל יום וינצלו מכמה מאורעות".

מִרְן הַחִיד"א וְהַחַת"ס כְּתָבוּ תְּפִילוֹת מִיּוֹחֲדוֹת לְשַׁעַת הַמִּלְחָמָה, וְאִף הַגְּרִיא"ה הַרְצוּג חִיבֵר תְּפִילָה לְפָנֵי יְצִיאָה לְקָרֵב בְּהִיּוֹתוֹ הַרְבֵּה הָרָאשִׁי.

כיום מקובלת בצה"ל 'התפילה לפני יציאה לקרב' אשר חוברת ע"י הגאון הרב שלמה גורן, בהיותו הרב הראשי לצה"ל. נוסח זה התקבע בסידורי התפילה לחיילי צה"ל⁵¹:

"ה' צבאות אלקי ישראל יושב הכרובים!

אתה ציוויתנו בתורתך לאמור:

שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על איביכם אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם. כי ה' אלקיכם ההלך עמכם להלחם

51. וכן פעל הרב הלכה למעשה במלחמות בהיותו הרב הראשי לצה"ל כפי שמתאר משה אישון ב"זכרונות ממלחמות ששת הימים" בשעות המוקדמות הגיע דרכו למטכ"ל משם פנה ל"חדר המלחמה". "רבי, מלחמה" בישרו לו בכניסה. הרב נרגש ונפעם שהחיינו וקיימנו לזמן הזה" - אמר כמי שחכה למלחמה הזאת משך עשרים שנה. בחדר המלחמה המפקדים על מכונם. מבטים רציניים. אין מרבים לדבר. "עושים" הרב משתלב במלאכת העשייה. מוציא את התפילה לפני יציאה לקרב עובר בין המפקדים ומגיש לכל אחד מהם את התפילה בתוספת הקדשה. לראש המטה הכללי רב אלוף יצחק רבין רשם: "באלוקים נעשה חיל והוא יבוס צרינו".... למוטי הוד - מפקד חיל האויר הוסיף על התפילה בכתב ידו: "תדרוף באף ותשמידם מתחת שמי ה'..." האלופים נוטלים את התפילה, מעיפים מבט חרישי ושפתותיהם דובבות את הפסוקים הקדומים. ותוקעים אותה אל תוך הכיס השמאלי של החולצה: מול הלב... התפילה החרישית נחרתת על לוח לבם. מפקד חיל האויר אומר כולו הוד שבגבורה, עומד רכון מעל למפה גדולה ומנהל מכאן את המלחמה, הרב ניצב לידו ואומר כמה פרקי תהלים. "שם משגרים טילים, כאן אומרים תהלים" - מעיר מישהו בשחוק מרצין. אבל הכל מרוצים מאותה תפילה ספונטאנית המלווה את המלחמה בראשיתה. בטרם נפרד מהמפקדים ידע כבר את התוצאות של הסיבוב הראשון. חיל האויר משמיד את מטוסי האויב מתחת שמי ה'. הרב ממהר לשכתו, נוטל לידיו דף נייר לבן ורושם מנשר אל חיילי ישראל: הנה בא היום הגדול לעם ישראל, בצעדכם היום לקראת המערכה הגדולה והמכרעת לישועת ישראל מאויביו שקמו עליו להכחידו ולהשמידו, עיני כל ישראל נשואות אליכם... חזקו ואמצו למען עמנו וערי אלוקינו ובעזרת אלוקי מערכות ישראל תזכו להנחיל את הנצחון הגדול על כל אויבי ישראל..." בטרם יבשה הדיו הקליט בשיחה טלפונית את המנשר בגלי צה"ל. נוטל לידו ספר תורה זעיר, מכוסה מעיל אדמדם, בצבע אש, את השופר בו תקע בימי מערכת סיני, את העוזי והאקדח האישי ויצא לחזית הדרום. על הלוח שעל שולחנו רשם: כ"ו אייר - יום הנצחון.

לכם עם איביכם להושיע אתכם. ועתה הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש, על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך. אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד. היה נא עם חיילי צבא ההגנה לישראל שלוחי עמך הקרבים היום למלחמה על אויביהם, חזקנו ואמצנו, ריבה את יריבינו לחם את לחמינו, החזק מגן וצנה וקומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך.

אלהי שיתמו כגלגל, קקש לפני רוח, כאש תבער יער, וכלהבה תלהט הרים. כן תרדפם בסערך ובסופתך תבהלם. מלא פניהם קלון ויבקשו שמך ה' ישו ויבהלו עדי עד ויחפרו ויאבדו.

אנא ה' הושיעה נא, אנא ה' הצליחה נא.

הבה לנו עזרת מצר, ושוא תשועת אדם. באלוקים נעשה חיל והוא יבוס צרינו⁵².

בהיותו הרב הראשי לצה"ל, היה הרב גורן הולך בעצמו עם עותקים רבים של 'תפילה לפני יציאה לקרב' אשר חיבר, והיה מחלקם ללוחמים⁵³.

בספר החינוך⁵⁴ כתב, בטעם המצווה שהכהן המשיח יחזק את העם לפני המלחמה⁵⁵.

"בשעת מלחמה צריכים אנשי המלחמה חיזוק, ומפני שהאדם נשמע יותר

52. תחילת התפילה מבוססת על פסוקי קריאת 'כהן משוח מלחמה' שאותם אומר הכהן לעם בעת הקירבה למלחמה (ראה משנה סוטה ח, א)..

53. סיפור מעניין בהקשר זה מופיע בספר על הרב "הנזיר" - 'איש כי יפליא' עמ' 772 על מעמד שחרור העיר חברון: "בהגיעם לכניסה הראשית למערה (הכניסה הצפונית שכיום המתפללים אינם נכנסים דרכה) ראו ששערי הכניסה נעולים מבפנים. על בריח ושמעו קולות מבפנים פנה הרב גורן בקריאות לעבר השוהים במערה לפתוח את הדלתות, ומשלא נענה, החליט לפרוץ פנימה בכוח. לאחר מאמצים רבים, שערי המערה נפרצו, והרב ופקודיו נכנסו בהתרגשות למערה, וערכו עם מניין חיילים תפילת מנחה במקום. כל זה היה בטרם הגיע הצבא. לפתע הופיע שליח מראש עיריית חברון, גיעברי, ומסר לרב גורן שהוא מוכן לבוא ולחתום על כתב כניעה. השיב הרב גורן שבמערות המכפלה נכנעים רק לבורא עולם, והלך בעצמו לעירייה, וגיעברי חתם בפניו על כתב כניעה ללא כל תנאי. בסיום ביקש מהרב גורן מזכרת. לרב לא היה דבר חוץ מנוסח של תפילה הנאמרת לפני היציאה לקרב אותה חילק ללוחמים. הושיט זאת הרב גורן לראש העיר, ואילו גיעברי הוסיף בקשה שהרב יחתום לו עליה למזכרת. ניא את הרב לבקשה וכתב: "כן יאבדו כל אויבך ה'" וחתם..."

54. מצווה תקכו.

55. הלכות התרועה והתפילה הם דינים אחרים מהלכות כהן משוח מלחמה. אלו הם פסוקים אחרים לגמרי, ובדברי הראשונים ראינו שמצוות התפילה בעת צרה עומדת בפני עצמה, וכן מוכח ברמב"ם שהביא את הלכות כהן משוח ודיברו לעם בהלכות מלכים, אך את תפילה בעת צרה הביא בהלכות תענית. להרחבת ביאור קריאתו של כהן משוח מלחמה עיין ב"הצבא כהלכה" – הלכות מלחמה וצבא עמ' תמה.

כשהוא נכבד, צייתה התורה להיות הממונה לחזק בדברים טובים מן הכהנים, שהם מבחר העם".

מכאן נלמד לענייננו, שראוי שאת התפילה לפני הקרב ישא 'המכובד שבחבורה', בין אם זה הרב הצבאי או המפקד הבכיר, ובלבד שהדבר יביא לידי חיזוק והתעוררות לקראת הקרב.

יא. תפילה לפני פעילות מבצעית שוטפת

הרב הראשי לצה"ל, הרב אייל קרים בספרו 'קשרי מלחמה'⁵⁶, כתב שחובת התפילה הנ"ל נוהגת דווקא לפני יציאה למלחמה רחבה, ולא לפני פעילות בט"ש:

"כיון שהגדרת המלחמה היא סכסוך אלים בין שני עמים, שבו נוטלים חלק שני הצבאות במלואם".

ואף שלא רק בעת מלחמה ממש אלא בכל עת צרה צריך להתפלל, פעילות בט"ש רגילה אינה תמיד בגדר עת צרה:

"פעילות הבט"ש שמבצע צה"ל לאורך הגבול, כגון מארבים סיורים ותצפיות אינה נכללת מכל מקום בקטגוריה של עת צרה, ומכיון שגם אינה מלחמה (כפי שהתבאר קודם) ממילא אין חובה לאמר שום תפילה לפני היציאה (לפעילות בט"ש) ואולי גם אין מצווה בכך".

וסיכם את תשובתו:

"א. אין חובה וגם לא מצווה להתפלל תפילה מיוחדת לפני יציאה לפעילות בטחון שוטף. ב. ראוי לומר פרקי תהילים לפני היציאה לפעילות בט"ש מעבר לגבול, כגון מזמור פ"ג 'אלוקים אל דומי לך', ומזמור קמ"ד 'ברוך ה' צורי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה', או מזמור מ"ד ומזמור ס"ו".

יב. סיכום

מצווה מן התורה להתפלל "תפילה לפני יציאה לקרב" בעת מלחמה או "מערכה" או "מבצע" צבאי מורכב. וראוי לתקוע בשופר יחד עם התפילה.

לפי הגר"ש גורן יש להתפלל תפילת מוסף של ר"ה ביחד עם תקיעות השופר וזאת היא התפילה לפני הקרב. לרוב הדעות ניתן לקרוא "תפילה קצרה" ואף תפילת הדרך יכולה להועיל. ניתן להתפלל בכל נוסח ובלבד שיש בו שבת, בקשה והודאה. אמנם, מצווה מן המובחר לייחד נוסח ייחודי לפני המלחמה.

ראוי שאת התפילה יקרא המכובד שבחבורה, ויש שאמרו לאומרה מידי יום בעת המלחמה.

אין מצווה מיוחדת לקרא תפילה לפני הקרב בעת יציאה לפעילות ביטחון שוטף.

נסיים מתוך תפילה לשלום חיילי צה"ל:

"הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יִשְׁמַר וְיַצִּיל אֶת חַיְלֵינוּ מִכָּל צָרָה וְצוּקָה, וּמִכָּל נֶגַע וּמַחֲלָה, וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם. נְדַבֵּר שׁוֹנְאֵינוּ תַחְתֵּיהֶם, וְיַעֲטֹרם בְּכֶתֶר יְשׁוּעָה וּבַעֲטֹרֶת נִצְחוֹן. וְיִקְיַם בָּהֶם הַכְּתוּב "כִּי אֶ-דָּנִי אֱלֹהֵיכֶם הַהֵלֵךְ עִמָּכֶם, לְהַלְחִם לָכֶם עִם אֲיִבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם" וְנֹאמֶר: "אֲמֵן".

**קריאת התורה
תפילה
וברכות**